

”De 4 store” ferskvannsmuslingene i Oslo og Akershus

Av Kjell Sandaas og Jørn Enerud

Sandaas er avd.sjef for miljørettet helsevern i Oslo kommune, Enerud driver eget firma innen miljø- og fiskeundersøkelser

Innlegg på fagtreff 23.05.2005

Er en musling bare en musling?

Ferskvannsmuslinger er generelt lite påaktet i norske fagmiljøer. Blåskjell derimot kjenner alle. Men hvor mange har hilst på en 20 år gammel svanemusling? Ferskvannsmuslinger i Norge deles for enkelhets skyld inn i to hovedgrupper; de små og de store. Av de små er det beskrevet om lag 20 arter i Norge, erte- og kulemuslinger. Disse er på størrelse med en ert eller kirsebærstein og mindre. Av store ferskvannsmuslinger kjenner vi i dag til fire arter i Norge. Alle disse er av

størrelse omtrent som blåskjell. En av disse, svanemusling, ble beskrevet fra Norge første gang så sent som i 1999 (Sandaas m.fl.1999).

”De fire store”

Disse ”fire store” artene er elvemusling, svanemusling, andemusling og flat dammusling. Kunnskapen om bestandsstatus og utbredelse hos artene varierer sterkt, og noen av artene er mangelfullt kartlagt. Akershus er i dag det eneste fylke som har kjente forekomster av samtlige ”fire store” ferskvannsmuslinger. Og alle fire forekommer i Glommas nedbørfelt.

Tabell 1. Status for hittil kjente, store ferskvannsmuslinger i Norge og tilhørende vurdering i gjeldende rødliste for Norge (Størkersen 1999).

Norsk navn	Vitenskapelig navn	Rødliste status
Elvemusling	Margaritifera margaritifera (L., 1758)	Truet
Svanemusling	Anodonta cygnea (L., 1758)	Ikke oppført*
Andemusling	Anodonta anatina (L., 1758)	Vanlig
Flat dammusling	Pseudanodonta complanata (Rossmässler, 1835)	Sårbar

* grunnlaget for vurdering av artens status var ikke kjent i tide

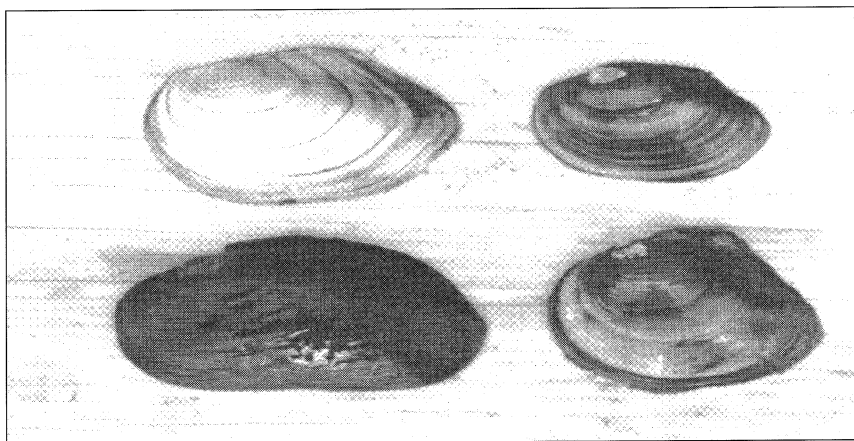
Tabell 2. Kjente arter av store ferskvannsmuslinger i Oslo og Akershus med angivelse av antall lokaliteter, trusler og generell tilstand.

Art	Antall lokaliteter	Trusler	Generell tilstand
Elvemusling	11	Forsuring, tilslamming, lite vertsfisk, inngrep, forurensning	Forgubbing, svak eller manglende rekruttering
Svanemusling	2	Begrenset utbredelse, ukjent	Trolig god, rekrutterer
Andemusling	50 – 100?	Forurensning God	
Flat dammusling	3?	Ukjent God	

Siden 1990 har vi drevet kartlegging av store ferskvannsmuslinger i Oslo og Akershus spesielt, men også i andre fylker og kommuner. Arbeidet har vært støttet av miljøvern-avdelingen i Oslo og Akershus som har vist stor interesse for arbeidet. Et større kartleggingsarbeid for miljøvern-avdelingen er rapportert i 2005 (Sandaas og Enerud 2005 i manus) og resultatene fra dette blir presentert her.

Hvorfor er muslinger viktige?

Felles for muslingene er at de filtrerer næringspartikler ut av vannet og slik bidrar vesentlig til å heve vannkvaliteten ved å sedimentere partiklene. De utgjør ofte den dominerende delen av biomassen i bunndyr-samfunnet, og de representerer en betydelig næringskapital for fisk. Enkelte arter er svært følsomme for endringer i miljøet og brukes som

Figur 1. De fire artene samlet. Øverst til venstre svanemusling, nederst til venstre elvemusling, øverst til høyre flat dammusling og nederst til høyre andemusling. Foto. Kjell Sandaas, 2005.

indikatorer i naturovervåking, spesielt i forhold til forsurening og effekter av kalking. Elvemuslingen kan bli svært gammel, opp mot 200 år er beskrevet. Muslingens kalkskall lagrer alle stoffer i vannet og blir et "miljøarkiv" over utviklingen i vassdraget og nedbørfeltet. Tilsvarende brukes kuskjellets flere hundre år gamle skall som "klimaarkiv" i havområdene. Muslingene har også en fascinerende livssyklus med larver (ofte kalt "glochidier") som har et obligatorisk stadium som parasitt på spesifikke vertsfisker før de kan starte sitt liv som frittlevende musling. I historisk perspektiv har muslingene, på grunn av sin størrelse og tallrikhet, hatt betydning som mat for mennesker og dyr. Elvemuslingen har også stått i fokus på grunn av sine verdifulle perler tilbake på 1700-, 1800- og 1900-tallet.

Howdan skille mellom artene?

De ulike muslingartene skilles fra hverandre på en rekke ulike karakterer som kan være mer eller mindre tydelig avhengig av om man har et ungt eller gammel individ, en tom skallhalvdel eller bare et skallfragment som grunnlag for artsbestemmelse. Et viktig kjennetegn er formen på umbo, skallets eldste del, men denne er ofte forvitret. Skallform, tykkelse, farge og vekst-ringer danner, sammen med trekk fra bløtdelene og erfaring, grunnlag for en samlet vurdering. De siste årene har det kommet en del god bestemmelseslitteratur for nordiske forhold, se for eksempel Proschwitz (1999) og Bergengren m.fl. (2001).

Forfatterne tar for øvrig gjerne imot skall av store ferskvannsmuslinger for artsbestemmelse.

Elvemusling

Elvemuslingen har tidligere hatt en vid utbredelse i egnete vassdrag, og kartlagte forekomster er gjennomgående svake restbestander med begrenset utbredelse. Tidligere utnyttelse til perlefiske, utallige fysiske inngrep i vassdragene, forsurening, betydelig forurensning og tilslamming av vassdragslokalitetene har ført til en dramatisk reduksjon i antall lokale forekomster og svekket helsetilstanden i disse. Antall registrerte forekomster i Oslo og Askerelva i dag er 11 sikre og et noe mindre antall usikre eller potensielle. For øvrig har trolig Norge noen av de største og mest livskraftige bestandene av elvemusling i verden.

Andemusling

Andemuslingen har hatt klart størst utbredelse av artene og er vanlig forekommende i hele regionen. Antall kjente lokaliteter ligger rundt 35-40, men det er utvilsomt mangelfull kartlegging og registrering som er årsak til at dette tallet ikke er vesentlig høyere. Generelt har arten en sydøstlig utbredelse og forekommer over det meste av Sverige og i store deler av Finland.

Svanemusling

Svanemuslingen var inntil 1997 ikke funnet i Norge, men da ble den funnet i Transjøen ved Gardermoen flyplass. Her lever den sammen med den nærstående arten andemusling. Den er

siden også funnet i Hersjøen. Denne arten blir betydelig eldre og større enn andemuslingen. Generelt har også denne arten en sydøstlig utbredelse og forekommer mer hyppig i sydøstre deler av Sverige og i deler av Finland.

Flat dammusling

Arten ble første gang beskrevet fra Norge i 1984 (Andersen 1984, Økland og Andersen 1985) som fant den i Nordre Øyeren med Svellet, Nitelva og Glomma oppstrøms til Årnes. Lite var blitt gjort inntil år 2000 da vi startet opp arbeidet for å gjenfinne lokalitetene referert i Økland og Andersen. Flat dammusling er i dag kjent fra hele Øyeren med Svellet, Glomma oppstrøms til Årnes og nedstrøms til Sarpsborg. Denne arten regnes som sårbar i hele Europa.

Forvaltning

Disse fire artene befinner seg i ulike kategorier av truethet, fra vanlig forekommende til truet og sjelden. Elvemuslingen er fredet som art og mot fiske, men lokalitetene har sjelden spesielt vern utover de rikspolitiske retningslinjene for varig vernede vassdrag. Svanemuslingen har sine kjente lokaliteter innenfor Hauer setertrinet landskapsvern-område. Den flate dammuslingen lever i Øyeren og Glomma, og andre overordnede tiltak enn stabil regulering av Glomma er vanskelig å tenke seg. Mange av andemuslingens lokaliteter er vernet som våtmarks-område og arten har vid utbredelse.

Elvemuslingen har gått og går i Oslo og Akershus-regionen tilbake

selv om det er lyspunkter i forbindelse med kalkingstiltak generelt. Den flate dammuslingen og svanemuslingen er dårlig kartlagt, og det er håp om å finne nye lokaliteter i årene fremover. I hvilken grad forvaltningen kan påvirke utviklingen er vanskelig å si. Truslene har nok mer karakter av å være "systemiske" og er knyttet til store trekk i utviklingen av miljø og arealbruk generelt. God kartlegging som grunnlag for vassdragsforvaltningen og målrettet informasjon er like fullt to nødvendige og gode virkemidler i arbeidet med å bevare mangfoldet i vassdragsnaturen.

Litteratur

ANDERSEN, A. 1984. Dammuslingenes liv og levekår i området ved Nordre Øyeren (om *Anodonta piscinalis* Nilss. om *Pseudanodonta complanata* (Rossm.)). Hovedoppgave i biologi, Universitetet i Oslo.

BERGENGREN, J., PROSCHWITZ, T. VON OG LUNDBERG, S. 2001. Stormusselprosjektet del 1. Utveckling av metodikk och undersöknings-typ. Beskrivning av habitatval. Förekomst i fem län i södra Sverige. Jönköpings län. Meddelande 2002:19A.

PROSCHWITZ, T. VON. 1999. De nordeuropeiske artene av malermusling (*Unio*) og vandremusling (*Dreissena*), samt en bestemmelsestabell for de limniske stormusling-artene i Norden.- Fauna 52 (1). 92-95.

SANDAAS, K., ENERUD, J. OG LARSEN, J. I. 1999. Svanemusling

Anodonta cygnea funnet i Norge. – Fauna 52 (1): 75-81.

STØRKERSEN, Ø. 1999. Nasjonal rødliste for truede arter i Norge 1998. Norwegian Red List 1999. DN-rapport 3:1-161.

ØKLAND, J. OG ANDERSEN, A. 1985. De første funn av flat dammusling *Pseudanodonta complanata* i Norge og litt om store muslinger i ferskvann. – Fauna 38: 95-100.